

Motion till riksdagen 2022/23:246

av **Ali Esbati m.fl. (V)**

Konsumenternas ställning på de finansiella marknaderna

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut	2
3 Bakgrund	3
4 Bolån	3
5 Utvidgat uppdrag för SBAB	5
6 Årliga kostnadssammanställningar	5
7 Kontanthantering	6
8 Högfrekvens- och robohandel	6
9 Paketerbjudanden	7
10 Prissignalering	7
11 Avgifterna till insättningsgarantin	8
12 Samarbeten och tillgång till infrastruktur	8
13 Föreningars tillgång till banktjänster	9

2 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om att införa en finsk modell för bostadslån i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att SBAB i detta läge bör ges ett kompletterande uppdrag att tillhandahålla särskilt konkurrenskraftiga bolånevillkor för att på så sätt sätta press på de andra bankernas bolånemarginaler och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag till krav på bankerna om årliga kostnadssammanställningar och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om att bankerna ska vara skyldiga att ta emot privatpersoners och företags kontantinsättningar och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att lämna förslag om krav på handlare och restauranger att acceptera kontanter som betalningsmedel och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning för att se över regleringen av algoritm- och högfrequenshandeln på de finansiella marknaderna och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att utreda för- och nackdelar med ett förbud mot produktpaketering samt lämna förslag på hur transparensen kan öka på bankmarknaden och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning som utreder frågan om att förbjuda prissignalering på bankmarknaden och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att utreda hur avgifterna till insättningsgarantin på ett bättre sätt kan avspegla värdet på den försäkring som staten tillhandahåller och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en utredning bör tillsättas för att utreda hur de många samarbetena inom banksektorn påverkar konkurrensen och hur alla företag ska kunna ges tillträde till infrastrukturen på de finansiella marknaderna på lika villkor och hur ett ökat statligt ägande av finansiell infrastruktur kan främja konkurrensen på de finansiella marknaderna, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en utredning bör tillsättas i syfte att se över och med konkreta förslag underlätta situationen för civilsamhällets behov av grundläggande banktjänster och tillkännager detta för regeringen.

3 Bakgrund

Finansiella beslut kan få stora konsekvenser för en individ eller familj. Detta är en av anledningarna till att riksdagen har beslutat att det ska finnas ett starkt konsumentskydd på det finansiella området.¹ Produkterna och tjänsterna på det finansiella området är emellertid ofta komplexa och svårbegripliga. Konsumenterna befinner sig därtill i ett påtagligt informations- och kunskapsunderläge i förhållande till finansiella aktörer och försäljare. Det finns också en samhällstrend där vi går från kollektiva lösningar till individuella val på det finansiella området. I Sverige ska individen ta ställning till hur premiepensionen ska placeras, och en liknande utveckling gäller för många tjänstepensioner. Svenskar har generellt sett dåliga kunskaper om olika finansmarknadsfrågor, även om vi i internationella jämförelser kommer väl ut.² Konsumentverket mäter årligen svenska konsumenters erfarenheter på olika marknader. Bank- och finanstjänster placerar sig årligen bland de områden som upplevs som mest problematiska.³ Konsumenterna tycker det är svårt att jämföra olika produkter och att det är svårt att få tillgång till oberoende information. Förtroendet för aktörerna på det finansiella området är lågt, där rörliga ersättningar baserade på interna försäljningsmål skapar intressekonflikter. De råd som kunderna får står ofta i strid med deras intressen. Sammantaget finns det starka argument för ett starkt konsumentskydd på det finansiella området.

4 Bolån

Förra året gjorde de fyra storbankerna en sammanlagd vinst på ca 100 miljarder kronor. En stor del av bankernas vinster kommer från bolånen. Bankernas vinster på bolånen, bolånemarginalerna, ligger på historiskt förhållandevis höga nivåer (se figur 1 nedan). Sedan finanskrisen 2008–2009 har bolånemarginalerna ökat kraftigt och toppade kring årsskiftet 2017/18, då de låg på ca 1,7 procentenheter. Under det senaste kvartalet har dock bankernas bolånemarginaler fallit kraftigt. Såväl bankernas finansieringskostnader som bolåneräntorna har ökat. Ökningen i finansieringskostnaden för bankerna har dock varit större än ökningen i de rörliga bolåneräntorna, vilket pressat ned bolånemarginalerna. Observera dock att figuren nedan endast visar bolånemarginalen för de rörliga bolånen och att den sista datapunkten är från juni i år. Därefter har bankerna höjt bolåneräntorna kraftigt, varför det finns skäl att tro att bankernas bolånemarginaler stigit igen.

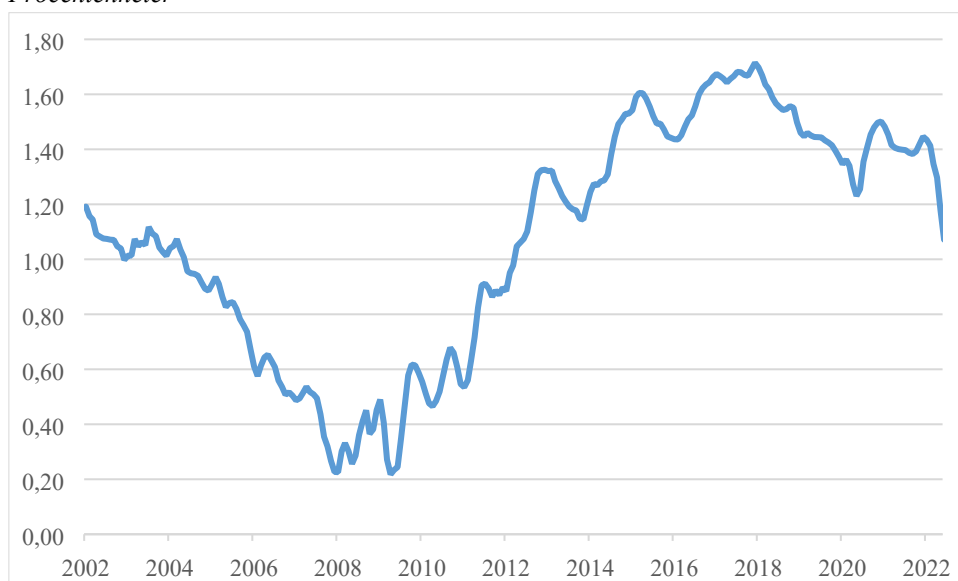
¹ De nuvarande målen för det finansiella systemet beslutades efter förslag i budgetpropositionen för 2016 (prop. 2015/16:1, utgiftsområde 2).

² Finansinspektionen (2020), ”Konsumentskyddsrapport 2020”.

³ Konsumentverket, Konsumentrapporten åren 2016–2018.

Figur 1 Bankernas bruttomarginal på rörliga bolån, 2002–2022 (juni)

Procentenheter

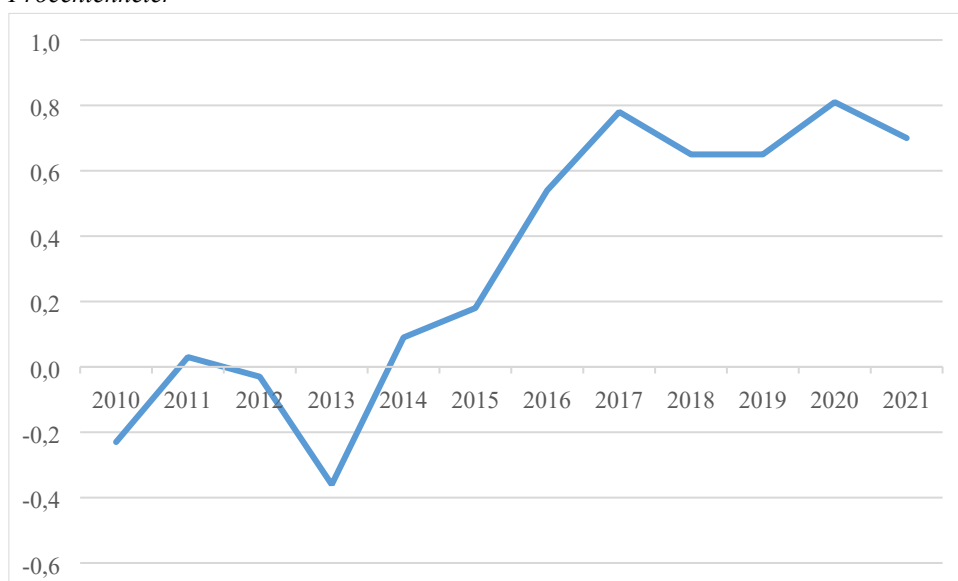

Källa: Finansinspektionen.

Utvecklingen i vårt nordiska grannland Finland har delvis varit annorlunda. Figuren nedan visar utvecklingen av bankernas bolånemarginaler i Sverige och Finland mellan 2010 och 2021.

Figur 2 Skillnad i bolånemarginal mellan Sverige och Finland, 2010–2021

Procentenheter

Källa: RUT, dnr 2022:863.

Medan de svenska bankernas bolånemarginaler ökade ända fram till årsskiftet 2017/18 började de finska bankernas marginaler på bolånen att vända ned redan vid årsskiftet 2013/14. Skillnaden i bolånemarginaler mellan de båda ländernas banker uppgick 2021 till 0,7 procentenheter. För ett svenskt bostadslån på 2 miljoner kronor motsvarar detta högre räntekostnader på cirka 1 150 kronor per månad.

En bidragande orsak till att de svenska bankerna har kunnat pressa upp sina bolånemarginaler är den svaga sits som de svenska bolånekunderna har gentemot banken vid en förhandling om bolåneräntan. Kunderna vet t.ex. i allmänhet inte hur stora bankens

upplåningskostnader för bolånen är, vilket gör det svårt för kunden att värdera bankens erbjudanden i en förhandling.

I Finland däremot sätts bostadsräntorna ofta som ett påslag på internbankräntan i euroområdet, Euribor. Det blir då tydligt för kunden hur stort påslag banken gör, vilket gör det lättare för kunden att jämföra och värdera bankens erbjudande. Vänsterpartiet föreslår att ett liknande system införs i Sverige. Bankerna ska vara skyldiga att presentera den s.k. Stibor-räntan, som är den svenska internbankräntan. Denna ska sedan utgöra basen för den fortsatta förhandlingen mellan kund och bank om bostadsräntan. Bankerna ska sedan vara skyldiga att redovisa påslaget på Stibor-räntan uttryckt både i procentenheter och i kronor. Regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om att införa en finsk modell för bostadslån i Sverige. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5 Utvidgat uppdrag för SBAB

Den svenska bankmarknaden har en rad strukturproblem. Fyra storbanker dominerar marknaden och konkurrensen är generellt sett bristfällig. Detta leder till dåliga villkor och dålig service. Förtroendet för aktörerna på det finansiella området är lågt, där rörliga ersättningar baserade på interna försäljningsmål skapar intressekonflikter. De råd som kunderna får står ofta i strid med deras intressen. De senaste åren har flera av storbankerna också varit inblandade i olika penningtvättsskandaler, vilket lett till en ytterligare försämring av allmänhetens förtroende för bankerna.

Mot denna bakgrund anser Vänsterpartiet att SBAB kan spela en viktig roll på den svenska bankmarknaden. SBAB är redan i dag förhållandevis transparenta med sina produkter, priser, räntor och avgifter. För närvarande är de svenska hushållen hårt pressade av hög inflation och kraftigt stigande bolåneräntor. Vänsterpartiet anser därför att SBAB i detta läge bör ges ett kompletterande uppdrag att tillhandahålla särskilt konkurrenskraftiga bolånevillkor för att på så sätt sätta press på de andra bankernas bolånemarginaler. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6 Årliga kostnadssammanställningar

För konsumenterna på den finansiella tjänstemarknaden är det svårt att få en överblick över kostnaderna för olika typer av finansiella tjänster. Som nämnts ovan är produkt-paketering och rabatter inslag som försvårar prisjämförelser. Svårigheterna att jämföra olika priser minskar rörligheten på bankmarknaden, vilket i sin tur försämrar konkurrensen. Mot denna bakgrund föreslår Vänsterpartiet att krav ställs på bankerna att ta fram en årlig kostnadssammanställning som informerar kunderna om hur mycket de har betalat i avgifter till bankerna. En sådan sammanställning ska också innefatta en översikt på de räntor som kunden betalat och mottagit under året. Regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag till krav på bankerna om årliga kostnadssammanställningar i enlighet med vad som anförs ovan. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

7 Kontanthantering

Vänsterpartiet har länge drivit frågan om tillgång till grundläggande kontanttjänster. Hösten 2019 lade regeringen fram propositionen Skyldighet för kreditinstitut att tillhandahålla kontanttjänster (prop. 2019/20:23). Propositionen innehöll framför allt ett krav på bankerna att tillhandahålla platser för kontantuttag. Däremot fanns inget förslag om att bankerna ska vara skyldiga att ta emot privatpersoners insättningar. Detta skapar en märklig asymmetri mellan uttags- och insättningsmöjligheter. Det är svårt att förstå varför det ska gå att ta ut kontanter från ett konto men inte att sätta in några. Regeringen bör därför återkomma till riksdagen med förslag om att bankerna ska vara skyldiga att ta emot privatpersoners och företags kontantinsättningar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Den ovan nämnda propositionen innehåller förslag som stärker tillgången till kontanter. Detta är bra, men minst lika viktigt är att stärka möjligheterna att använda kontanter. I sitt remissvar framförde Pensionärernas riksorganisation (PRO) och Sveriges Konsumenter att den nuvarande utvecklingen leder till att allt fler handlare och restauranger slutar att acceptera kontanter. Detta drabbar främst glesbygden och de människor som är i digitalt och ekonomiskt utanförskap. Tillgången till och möjligheten att använda kontanter är också viktiga ur ett krisberedskapsperspektiv. Sveriges Konsumenter och PRO föreslår att det ska införas krav på handlare och restauranger att acceptera kontanter som betalningsmedel. De påpekar dock att en sådan reglering måste göras på rätt sätt. De refererar bl.a. till regleringen i Danmark, där man gjort undantag i vissa branscher för sena kvällar och nätter för att minska rånrisken. Synpunkterna om rånrisk och handlares och restaurangers säkerhet är viktiga att beakta. Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att lämna förslag om krav på handlare och restauranger att acceptera kontanter som betalningsmedel. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

8 Högfrekvens- och robohandel

Den senaste tiden har problemen med s.k. högfrekvenshandel debatterats. Utöver en allmän digitalisering har handeln på världens börser under de senaste 10–15 åren blivit alltmer algoritmstyrd. Med detta avses handel där order genereras av ett elektroniskt system utifrån förutbestämda instruktioner och parametrar. Högfrekvenshandeln kan ses som en underkategori till den algoritmstyrda handeln och är en extrem form av kort-siktig handel. Finansinspektionen genomförde 2011 en studie av den högfrekventa och algoritmiska handeln på den svenska aktiemarknaden.⁴ Studien baserades bl.a. på enkätundersökningar om branschens syn på högfrekvenshandeln. Undersökningen omfattade 25 företag, varav 24 svarade. Av undersökningen framgick att oron för marknadsmissbruk var stor bland de tillfrågade företagen. Hela 22 bolag ansåg att det förekom osunda handelsmönster relaterade till algoritm- och högfrekvenshandel. De handlar bl.a. om att via orderläggning försöka manipulera prisbilden i ett instrument genom t.ex. en kombination av köp- och säljorder, att skicka mängder med order till en marknadsplats i syfte att sakta ned andra aktörers handelssystem eller dölja den egna strategin, att genom en aggressiv orderläggning starta eller förstärka en trend för att skapa ett tillfälle att vända

⁴ Finansinspektionen (2012), "Kartläggning av högfrekvens- och algoritmhandel".

positionen, att dra tillbaka ordrar i sista sekunden och att på olika sätt försöka ”lägga sig före” andra ordrar på marknaden.⁵ Dessa strategier gör att många småsparare riskerar att komma i kläm. Det har nu gått elva år sedan Finansinspektionens kartläggning och problemen med algoritm- och högfrekvenshandeln har knappast minskat sedan dess. Regeringen bör tillsätta en utredning för att se över regleringen av algoritm- och högfrekvenshandeln på de finansiella marknaderna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

9 Paketerbjudanden

Att kunderna på en marknad ska kunna jämföra olika produkter mot varandra är centralt för en väl fungerande marknad. Detta förutsätter att produkterna och deras priser är tydliga. På bankmarknaden finns det i detta avseende betydande brister. Mycket av problemen hänger ihop med att bankerna har olika paketerbjudanden, där t.ex. rabatten på bolåneräntan är beroende av hur stora engagemang kunden i övrigt har med banken. I Norge finns ett generellt förbud mot produktpaketering, dock med vissa undantag. Man bör dock beakta att möjligheten för bankerna att ge olika typer av paketylösningar kan vara ett sätt för dem att konkurrera och ge kunderna valmöjligheter. Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att utreda för- och nackdelar med ett förbud mot produktpaketering samt lämna förslag på hur transparensen kan öka på bankmarknaden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

10 Prissignalering

Konkurrenslagen innehåller bestämmelser som förbjuder samarbete mellan företag som begränsar konkurrensen. Bestämmelserna gäller såväl regelrätta avtal som lösare former av samarbeten och överenskommelser som inte har kommit till uttryck i skriftliga avtal. Även beslut och rekommendationer av branschorganisationer kan omfattas. Det kan emellertid också finnas samordning mellan företag av mer subtil karaktär som begränsar konkurrensen men som inte omfattas av bestämmelserna i konkurrenslagen. Ett sådant exempel är när ett företag går ut offentligt och talar om hur de tänker sig sin prissättning den närmaste perioden. Detta förekommer ibland på de finansiella marknaderna, inte minst i fråga om bolån. På detta område hör man ofta att företrädare för bankerna gör uttalanden i stil med att ”Riksbankens räntesänkning kommer inte att föranleda några förändringar av räntorna på våra bolån”. Sådana uttalanden innebär att de andra bankerna vet hur den prissignaliserande banken kommer att agera och kan anpassa sin marknadsstrategi därefter. Bolånemarknaden är för övrigt en marknad som ”lämpar sig” för den typen av prissignalering. Det är en marknad som domineras av ett fåtal stora aktörer och där kundstocken är förhållandevis trögrörlig p.g.a. direkta och indirekta byteskostnader.

I Australien har man infört ett förbud mot prissignalering inom banksektorn. Vänsterpartiet menar att det australiensiska exemplet är värt att studera och eventuellt ta efter. Regeringen bör därför tillsätta en utredning som utreder frågan om att förbjuda

⁵ Ibid.

prissignalering på bankmarknaden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

11 Avgifterna till insättningsgarantin

Insättningsgarantin är ett konsumentskydd för sparande på konto. Den innebär att staten garanterar insättningar i banker, kreditmarknadsföretag och värdepappersbolag som har Finansinspektionens tillstånd att ta emot kunders pengar på konto. Det betyder att man som kund får ersättning av staten om ett institut går i konkurs eller när Finansinspektionen beslutar att insättningsgarantin ska träda in. Insättningsgarantin kan sägas ha två syften. Det första är det som nämns ovan, dvs. att det fungerar som ett konsumentskydd för spararna. Det är att det minskar risken för att många tar ut sina pengar samtidigt, en s.k. bankrusning (bank run). Riskerna för bank runs har bl.a. sin grund i dagens bank-system och monetära system som kallas för fractional-reserve banking som förenklat innebär att bankernas utlåning är mångdubbelt större än det egna kapitalet. Detta innebär att om många kunder tar ut sina pengar samtidigt kan en bank snabbt bli insolvent och riskera att gå i konkurs och kunderna förlorar därmed sina insättningar. Insättningsgarantin är en försäkring som staten tillhandahåller och kan ses som ett sätt att stabilisera ett i grunden bräckligt monetärt och finansiellt system. För dessa försäkringar betalar bankerna avgifter till Riksgälden, som är den myndighet som administrerar systemet. Bankernas avgifter ska minst uppgå till 0,1 procent av de totala garanterade insättningarna. De totala avgifterna för 2021 var ca 1,9 miljarder kronor.⁶ Dessa avgifter ska ställas i relation till att exempelvis de fyra storbankerna tillsammans gjorde en vinst på över 100 miljarder kronor förra året. Insättningsgarantin är en förutsättning för bankernas mycket lukrativa affärsmodeller med lågt eget kapital i förhållande till utlåningen. Mot den bakgrunden framstår avgifterna för insättningsgarantin som provocerande låga. Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att utreda hur avgifterna till insättningsgarantin på ett bättre sätt kan avspegla värdet på den försäkring som staten tillhandahåller. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

12 Samarbeten och tillgång till infrastruktur

Centralt för en väl fungerande marknad är att nya företag har möjligheter att etablera sig och expandera. På de flesta marknader finns det olika typer av inträdesbarriärer. Tillgång till infrastruktur av olika slag är exempel på inträdesbarriärer. För konkurrensen är det centralt att företagen ges tillträde till infrastrukturen på lika villkor. På bankmarknaden finns det många samarbeten kring främst olika betalningsförmedlingstjänster, t.ex. Bankgirocentralen och Dataclearingen. Internationella kortsamarbeten som Mastercard och Visa är andra exempel. Inom ramen för Bankomat AB samarbetar bankerna kring bankomater och hanteringen av depåer (kontantlager).

De många samarbetena på bankmarknaden innebär att företrädare för bankerna träffas ofta, har många kontaktytor med konkurrerande företag och utbyter information.

⁶ <https://www.riksghalden.se/sv/var-verksamhet/insattningsgarantin-och-investerarskyddet/for-anslutna-banker-och-institut/avgifter-till-insattningsgarantin/>.

Konkurrensverket har pekat på att de många samarbetena ökar risken för kartellliknande utfall på marknaden.

På detta område skulle också staten kunna spela en positiv roll. Genom ägande av finansiell infrastruktur skulle staten kunna erbjuda tillträde på lika och konkurrensneutrala villkor. En utredning bör tillsättas för att utreda hur de många samarbetena inom banksektorn påverkar konkurrensen och hur alla företag ska kunna ges tillträde till infrastrukturen på de finansiella marknaderna på lika villkor. Utredningen bör också lämna förslag på hur ett ökat statligt ägande av finansiell infrastruktur kan främja konkurrensen på de finansiella marknaderna. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

13 Föreningars tillgång till banktjänster

Ideella föreningar spelar en viktig roll i ett levande demokratiskt samhällsliv. Föreningar kan dock skilja sig åt väldigt mycket, i storlek och syfte och i hur stadgarna är utformade. I kontakten med banksystemet kan detta innebära problem som, av många enskilda uppgifter att döma, har vuxit på senare tid. Detta torde hänga nära samman med en strikt kommersiell logik. För bankerna – särskilt de stora, dominerande koncernerna – är det inte särskilt lukrativt att hitta lösningar för ideella föreningar – speciellt små sådana. För föreningslivet kan detta i sin tur innebära svåra, ibland oöverstigliga, problem att bedriva vanlig föreningsverksamhet. Här finns också regionalpolitiska aspekter, då ideella föreningar kan spela stor roll lokalt för en levande gles- och landsbygd. Vänsterpartiet menar att bankväsendet är en del av en fungerande samhällslig infrastruktur och som sådant bör underlätta snarare än försvåra för ett levande föreningsliv. Det finns ett samhällsintresse att se över och med konkreta förslag underlätta situationen för civilsamhällets behov av grundläggande banktjänster. En utredning med detta syfte bör tillsättas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ali Esbati (V)

Lorena Delgado Varas (V)

Samuel Gonzalez Westling (V)

Birger Lahti (V)

Ilona Szatmári Waldau (V)

Cicie Weidby (V)